

ELS PALAUS REIALS

ANNA MARIA ADROER

RESUM

Estudi dels palaus reials en època de Martí l'Humà (1396-1410), particularment el Palau Reial Major de Barcelona que el sobirà va ampliar notablement i al qual va incorporar un verger, curull de peces arqueològiques i pòrfirs. També es tracta de Valldaura del Vallès i de la torre de Bellesguard, així com del projecte imaginat pel sobirà a la part baixa de la Rambla de Barcelona, a tocar de mar, que hauria estat una residència molt més amena que el palau contigu a la catedral, una empresa, però, que va abandonar aviat.

PARAULES CLAU: Martí l'Humà, patrocini artístic reial, palaus reials, arquitectura gòtica.

ABSTRACT

This paper approaches the study of the royal palaces during the reign of Martin The Humane (1396-1410), particularly focusing on the Main Royal Palace in Barcelona that the sovereign expanded significantly by, among other works, adding a garden, plentiful on archaeological and porphyry pieces. The article analyses, as well, Valldaura del Vallès palace, and Bellesguard Tower. The envisioned project by the sovereign at the bottom of the Rambla, near the seaside is also referred to, by arguing that it would have been a much more entertaining residence than the one adjacent to the Cathedral; an idea, none the less, soon abandoned.

KEY WORDS: Martin The Humane, Royal Patronage, Art Patronage, Royal Palaces, Gothic Architecture

Lambard. Estudis d'art medieval
Vol. XXI (2010), p. 9-25
ISSN: 0214-4573

La Corona catalanoaragonesa no tenia capitalitat determinada, tot i la importància de ciutats com Barcelona, València, Saragossa o Perpinyà. La vida de continuats viatges, pròpia dels reis medievals, obligava la cort a residir en múltiples localitats. En aquella època, els monarques eren, sobretot, uns cabdills militars desconexadors de la utilitat d'una capital i de la comoditat d'una llar.

Els reis viatjaven contínuament. Anaven d'un costat a l'altre del país per mirar de resoldre els problemes que poguessin haver, i els seus palaus sempre havien d'estar a punt perquè s'hi poguessin aturar. Totes les residències reials, per senzilles que fossin, s'anomenaven palaus i n'hi havia en moltes poblacions, fins i tot en algunes de molt petites.

El rei Martí va ser sempre un rei malaltís, però també va viatjar molt i el trobem en llocs tan llunyans com Avinyó o Sicília.

Quan Martí és rei (1396) tria, sense cap mena de dubte, com a residència estable el seu Palau Major de Barcelona (fig. 1), a l'actual Plaça del Rei, del qual encara ens queden avui restes importants com el Tinell i la Capella de Santa Àgata.

A més a més, va voler també dos petits palauets fora ciutat, però ben a prop, com eren Valldaura i Bellesguard, on anava a descansar i on cultivava grans jardins;



FIGURA 1. Palau Reial Major de Barcelona (Plaça del Rei).

bastí també, un petit palau al monestir de Poblet. Però el seu desig era construir un nou palau al final de la Rambla, vora el mar, entre les Drassanes i el convent de Sant Francesc (actual plaça del Duc de Medinaceli) i entre la Boqueria i la platja; havia de tenir cent habitacions i un gran jardí.

Abans de ser rei, va viure també en altres palaus. Hem de recordar que Martí havia nascut al Castell de Perpinyà (l'actual Palau dels reis de Mallorca), i hom diu que li van posar el nom de Martí perquè la seva mare, la reina Elionor, era molt devota de Sant Martí del Canigó. Martí no va oblidar mai Perpinyà i sempre tingué allà el seu sastre; quan necessitava gipons, o un mantell de camí, vestits per Nadal o qualsevol altra peça d'abillament, feia venir teles de fora: de Tunis, de Flandes o d'Alexandria –draps de seda i or, xamallot i altres teixits extraordinaris–, i l'encarregat de confeccionar-los era el seu sastre de Perpinyà.

Abans de ser rei, va viure amb el seus pares, Pere i Elionor, al Palau Menor. Com que el Palau Major sovint estava en obres, el rei Pere decidí condicionar una altra residència –probablement més confortable– i, per aquest motiu, l'any 1357 va comprar l'antic castell dels templers, situat a la part sud de l'antic recinte romà i unes cases i terrenys al voltant per fer-ne un jardí, nova llar que oferí a la seva esposa, Elionor de Sicília, i que fou coneguda com el Palau Menor o Palau de la Reina.

Situat dintre del recinte romà, prop del Regomir, l'edifici del Temple s'utilitzà sobretot com a residència, mentre que una gran part de les cases adquirides, al seu voltant, foren enderrocades i passaren a formar part del jardí. L'edifici del Temple tenia una gran sala anomenada dels Cavalls en la que s'hi feren moltes reformes: s'hi canviaren les finestres, s'hi construí una llar de foc i s'hi afegí una sala de recepcions, semblant al Tinell, però més petita.

Aquest palau adossat a la muralla romana limitava a ponent pel carrer Avinyó i cap el sud amb la platja i el mar.

Val a dir que a la nova residència hi havia lloc per a tota la família reial, i també per a Maria de Luna, la qual, promesa en matrimoni, des del 1361, amb l'infant Martí, vivia a la cort d'Elionor. Un document ens recorda el dia del casament: “El 13 de juny de 1372 s'arregla bé tot l'edifici, s'escombra el porxo, per rahó de les nocces de l'infant Don Martí que fou nuvi lo dit dia”. Martí tenia 16 anys i Maria de Luna 15. Maria, molt intel·ligent i instruïda, va ser una gran ajuda, per al seu espòs, el rei.

I ara ve la nota curiosa: en unes dependències annexes al jardí del palau, recolzades a la muralla, s'hi guardaven les feres. L'afició als animals salvatges ve de molt lluny, ja existien col·leccions exòtiques a l'antic Egipte, la Xina i l'Índia. Es feren cèlebres els trofeus de batalles guanyades per Alexandre el Gran, que portava de l'Orient i d'Àfrica animals mai vistos, mentre que els romans presumien de les seves feres en les gàbies, de vegades de plata, dels seus jardins.

Més endavant els senyors de la baixa edat mitjana –i, entre ells, els nostres monarques– també s'interessaren per aquests animals, malgrat que els lleons i altres feres, que eren als mateixos palaus, (lleons, guepards, tigrés, óssos, ocells i falcons per a la caça) comportaven una sèrie de problemes continus i unes despeses enor-

mes de manteniment. El poder necessita ostentació: els animals dels palaus eren un retrat del luxe i de la fastuositat i un símbol de poder, i també els divertien. Les despeses de manutenció de les feres, les pagaven els jueus. Però a partir de l'any 1391, amb la destrucció del call, foren desposseïts dels seus béns, i Joan I, ho féu pagar als funcionaris. En un principi, només es pagava la manutenció dels animals però s'havia d'abonar també el sou del lleoner i, l'any 1399, el rei Martí augmentà l'impost dels funcionaris amb aquesta finalitat. I també es preocupà d'enriquir la col·lecció amb noves aportacions. Els lleons i altres animals salvatges es feien venir de Berberia, al nord d'Àfrica, via Mallorca. Els posaven en una barca i els feien travessar el mar: era una temeritat! Barcelona va tenir lleons fins el segle XVIII, i va ser el primer parc zoològic de la ciutat. Els barcelonins solien anar a veure les feres i s'hi divertien molt. Aquest jardí va ser un dels de més anomenada que ha tingut mai Barcelona.

El Palau Menor restà en peu fins l'any 1856. L'enderroc fou una gran operació urbanística. En el seu solar s'obriren els carrers de la Comtessa de Sobradiel, Palau, Ataülfi i Templers. Ara de l'edifici només en resta l'església del convent dels jesuïtes al carrer de Palau, que conserva encara els arcs dels templers i unes pintures també de l'època. Val la pena de donar-lo a conèixer, perquè dels templers queden molt pocs vestigis.

Martí, en pujar al tron, trobà el Palau Reial Major —el que ell havia triat per viure-hi— tal com l'havia deixat el seu pare en morir l'any 1387. El vell edifici formava un ampli cos amb un pati central entorn del qual eren distribuïdes les diverses dependències. Pel nord limitava amb la davallada de la Seu (avui Baixada de la Canonja); per l'est, la muralla romana a l'actual carrer de la Tapineria; pel sud la plaça del Rei, coneguda llavors com Corralet del Rei, i per ponent, la plaça i carrer de la Freneria, avui Comtes de Barcelona (fig. 2). La capella, que s'ha mantingut, ocupava com avui tres torres de la muralla romana i els dos llenços corresponents. A l'altre costat de la plaça, tocant al Tinell, hi havia les escriptories o oficines palatines. En aquest edifici s'hi aixecà més tard el palau dels Virreis o del Lloctinent, on es guardà, anys després, l'arxiu reial, conegut com Arxiu de la Corona d'Aragó.

Les restes primitives del Palau Major es remunten al segle XI, però segurament existia ja abans de l'any 985, moment en què al-Mansur destruï la ciutat, perquè entre els presoners que caigueren a mans dels sarraïns hi figura un tal Querus guardià del palau.

No sabem si la incursió d'al-Mansur i el saqueig de Barcelona per les seves tropes portaren conseqüències per al Palau Comtal. És possible i fins i tot probable que fos incendiat, ja que els documents de l'època ens parlen de "quan Barcelona va morir". Això pot explicar que alguns anys després, al segle XI, s'hi fessin reformes (les primeres de què tenim notícia) i es construïssin les dues voltes que sostenen el pis de l'actual Tinell.

No és fàcil de descriure el vell edifici del qual tan poca cosa ens ha perviscut. Construït sobre la vella muralla romana, amb les seves torres interiors i exteriors,

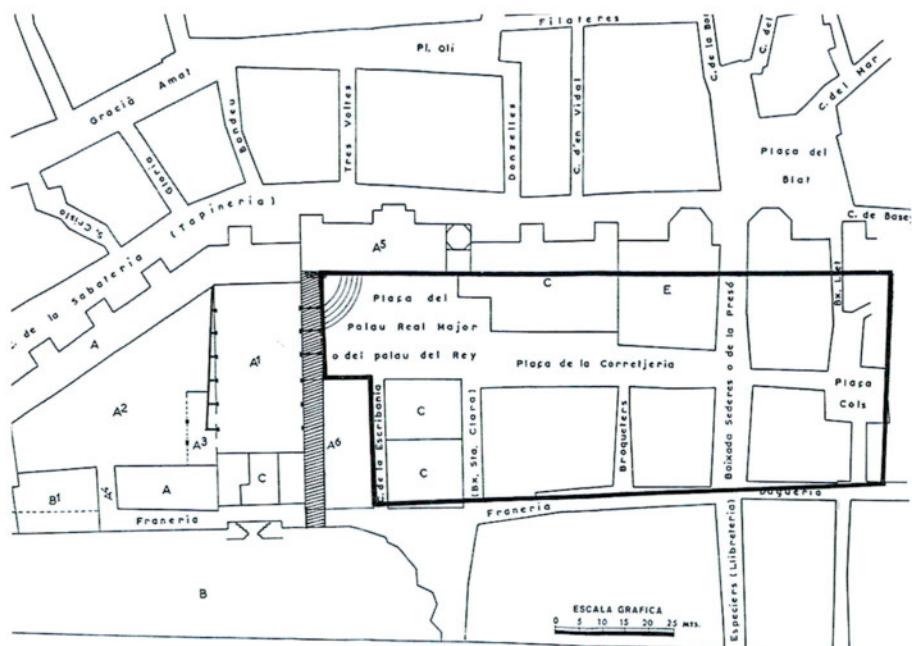


FIGURA 2. Ubicació del Palau Reial Major de Barcelona.

devia semblar més aviat un castell fortificat que no pas un palau. Suposem que ja en època visigoda o romana hi havia algun edifici públic que li servia de base.

A través dels segles, aquest palau va patir moltes transformacions i millores. Al segle XII, Ramon Berenguer IV sembla que el reconstruí. S'hi feren moltes reformes a través del temps i sempre va ser un palau important on s'hi celebraven moltes festivitats. Al segle XIII, Jaume I, que va ser un rei molt viatger i malgrat que –com hem dit– la cort era ambulat, va sovintejar les estades al palau: quan es fundà l'orde de la Mercè, quan se celebrà el seu casament amb Violant d'Hongria i el 1238, al mateix palau, convocà Corts per parlar de l'expedició per conquerir Mallorca.

Pere el Gran, el seu fill, a finals del segle XIII, tenia el desig d'abandonar-lo – el palau devia ser molt vell – i en volia construir un altre prop de la platja, a les Drassanes, però el seu desig no fou acomplert.

Si bé no coneixem amb detall la distribució del palau en aquest segle XIII, sabem que hi havia habitacions decorades amb pintures per donar nom a les diferents estances: així la cambra de la àguiles, la cambra dels papagais o la de les garses.

S'han trobat restes de pintures d'aquesta època en un dels murs antics vora de la gran sala o Tinell actual, que havien estat protegides per la volta d'una escala, datades al voltant del 1300 en una època de transició de dos estils, romànic i gòtic, decoraven la cambra major del palau d'aquella època, l'antic Tinell. Sembla que plasmen el tema de la conquesta de Mallorca, més de mig segle després que tingués lloc. Els personatges duen grans escuts i en els cascs estan representats els senyals heràldics dels llinatges més antics de Catalunya.

Altres reformes es feren durant el regnat de Jaume II, qui realitzà moltes millores, sobretot al començament del segle XIV. L'edifici fou proveït d'aigua corrent i es construí la capella gòtica.

Amb Jaume II, el Palau Major adquirí un caràcter residencial molt permanent, sobretot al final del seu regnat. Fou en aquest palau on el monarca atorgà el seu testament i on va morir. Pere el Cerimoniós, que regnà durant més de mig segle, hi va fer transformacions importants, com la construcció d'una gran sala, la cambra de Paraments, avui anomenada Tinell (fig. 3), a més d'algunes obres menors i l'arranjament d'algunes sales veïnes, ultra el seu dormitori sobre el terrat. En aquella època, el rei i la reina vivien en espais separats i cadascú tenia el seu propi dormitori. El de la reina solia ser més gran i el llit més ampli, ja que era el rei qui la visitava.

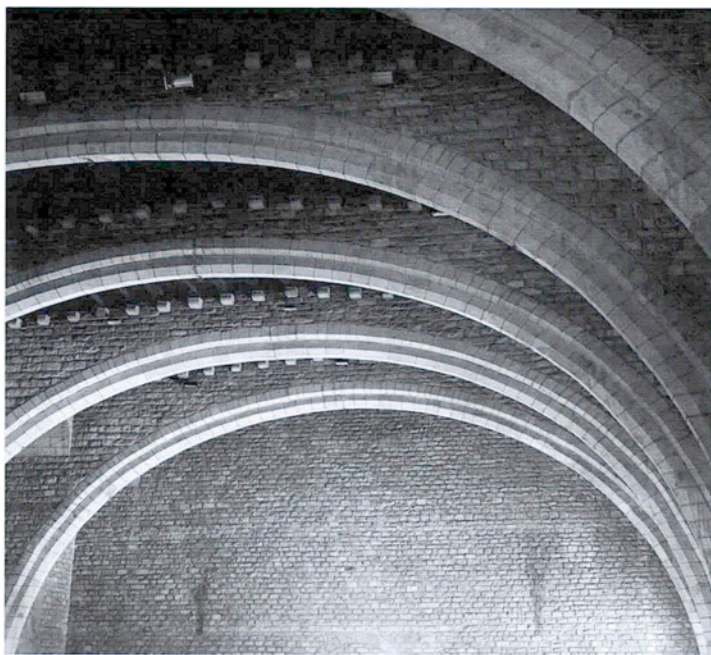


FIGURA 3. Palau Reial Major. Saló del Tinell (detall).

El setembre de 1359 s'iniciaren les obres de la sala de Paraments o Tinell. Per a la seva construcció el rei, molt aficionat a l'astrologia, consultà els seus astròlegs a fi d'encertar el dia i l'hora de millors auguris per a la col·locació de la primera pedra. El mestre d'obres era Guillem Carbonell, del qual són conegudes altres actuacions constructores dins i fora de la ciutat.

Aquesta sala s'alça sobre un soterrani de voltes romàniques i la seva estructura d'arcs paral·lels, amb enteixinats entre ells, té antecedents a les sales principals de nombrosos palaus de Catalunya. El Tinell és una de les mostres més notables de l'arquitectura gòtica catalana.

Coneixem l'existència d'altres dependències del palau, només per l'empremta que han deixat en la documentació: la biblioteca, l'arxiu per a llibres i documents, la Sala d'Armes, i l'Arxiu de les Portes de ferro, veritable sala blindada, dipòsit de les joies i els tresors dels nostres monarques. Només s'ha salvat l'arxiu.

Martí hi realitzà les millores següents: construí unes cuines noves i transformà el pati central, per on entraven les cavalleries, en un jardí, on poder descansar en les seves hores de lleure. També edificà un estudi al segon pis, sobre el terrat, que és citat com "palauet de Bellví", des d'on gaudia d'una bella panoràmica. I aquí farem una pausa per explicar un fet curiós.

Un dia de primavera de 1402, el rei Martí, en un dels seus viatges, va aturar-se a Xàtiva i va anar a visitar el noble Guillem de Bellví. Els Bellví eren gent poderosa i tenien diversos palaus. En un d'ells hi havia uns sostres amb enteixinats moriscs, que al monarca li van agradar molt, i de seguida va dir que els volia comprar per instal·lar-los al Palau Major de Barcelona. Però, Bellví, gran senyor, els hi va regalar.

Els sostres de Xàtiva de seguida foren desmuntats, i traslladats a Barcelona. Un d'aquests sostres es posà a l'estudi amb galeria que el monarca es va fer al terrat, pel costat de la plaça del Rei, que ell anomenà sempre "palauet d'en Bellví" però que el poble coneixia com a torre del rei Martí, de manera que, quan al segle XVI, es va construir la torre actual, es conservava encara el record del mirador del rei, i és per això que la nova construcció fou coneguda amb el mateix nom que l'anterior.

Hem dit que en aquesta galeria s'hi posà un dels sostres de Xàtiva i els altres dos serviren, un per cobrir la galeria que es va fer al jardí i l'altre, per a la coberta de la capella que el rei féu construir a la catedral, entre dos contraforts. A Martí, molt pietós, li agradava poder seguir les cerimònies catedralícies i, així, aquesta nova capella es comunicava amb el palau mitjançant un passatge que des del cor de la capella reial, Santa Àgata, continuava entre els contraforts del Tinell i seguia per un pont pel carrer de la Freneria, avui Comtes de Barcelona, que l'enllaçava amb la catedral. El pont per sobre del carrer, s'enderrocà, però la resta del passatge encara es conserva, per bé que, evidentment, s'ha tapiat la porta que donava a fora; això es veu molt bé, encara avui, des del carrer: els murs de la catedral es conserven, amb els tres ulls de bou o finestres circulars, però hi falten les cobertes que servien de sostre a la capella.

El monarca va fer venir obrers especialitzats en el treball de mocàrab, procedents de Toledo, a fi que col·loquessin les cobertes. Després del trasllat, s'havien de restaurar i, per acabar aquests sostres, es necessitaven, en primer lloc, uns obrers que treballessin la fusta i, després, uns altres especialitzats en el treball del guix. Finalment, es dauraven. Per aquesta raó, el monarca destinà 1.000 florins per a la compra d'or i atzur.

Les cobertes procedents dels palaus de Xàtiva, que havien de ser magnífiques, amb el temps, possiblement, van deteriorar-se i no se n'ha trobat cap rastre.

Martí desitjava tenir un indret on descansar en els seus moments de lleure i decidí convertir en un jardí (fig. 4) el pati central del palau, per on entraven les cavalleries, i transformar-lo en el centre de la vida palatina. Va tenir molta feina: primerament va haver de terraplenar el terreny i posar-hi la terra per a les plantacions. El rei disposà que el jardí es dividís en quatre parts mitjançant uns camins empedrats en forma de creu i a cada una d'aquestes parts hi havia les plantacions. Segueia, més o menys, el model dels jardins claustrals. Les flors que s'hi plantaren eren roses, murtres, gessamins i alfàbregues.

En general el planter per a aquell jardí venia de València. El palau valencià, conegut amb el nom del Reial, fou en altre temps residència dels monarques àrabs i famós pels seus jardins. El verger que creà el rei Martí, amb moltes flors, però també amb gran varietat de fruita tenia molta influència lleuantina: tarongers, llimoners, poncemers, cirerers, presseguers, etc.

Com dèiem, la majoria de les plantes venien de València, però també es demanaven cirerers a Sicília –on residia Martí el Jove, el seu fill, casat amb Maria de Sicília–, i alguns llimoners a Còrdova. Els raïms arribaven d'Aragó. Els sarments de vinya es plantaren al centre del jardí i un cep o parra en un angle perquè s'enfilés. Dels poncems se'n destinà un ramat al mig de cada quadrat, a fi que fossin simètrics, i pensem que la murtra, retallada, devia delimitar els camins. En un dels angles hi havia un estany, amb peixos, i gàbies plenes d'ocells.

La transformació del pati en un jardí no es limità, doncs, a les obres de jardineria, sinó que comportà la realització de diverses reformes, a l'edifici, entre d'altres la construcció d'una galeria doble en un dels costats del jardí, adossada a la paret del Tinell, on el rei desitjava passar els seus moments de lleure. El sostre d'aquesta galeria es va decorar amb un enteixinat de mocàrab, procedent com els altres de Xàtiva. La decoració externa del jardí es feia amb rajoles de Manises i de Paterna, de color blau i groc.

Martí volia adornar el seu palau, transformar-lo en una residència agradable. La seva estada a Sicília havia refinat els seus gustos artístics i, en visitar a la ciutat de Palerm el Palau Reial, la capella i la tomba dels reis normands a la catedral, i admirar la riquesa dels mosaics i del pòrfir vermell, devia quedar-se embadalit; quan trobà una ocasió va escriure al seu primogènit a Palerm, i li pregà que li enviés "quatre columnes, juntament amb les seves bases i capitells que són ja arrencades i prestes a carregar a la Cuba". La Cuba era un palauet construït al segle XII, a l'època normanda, al gran parc que cenyia la ciutat de Palerm. D'estructura molt

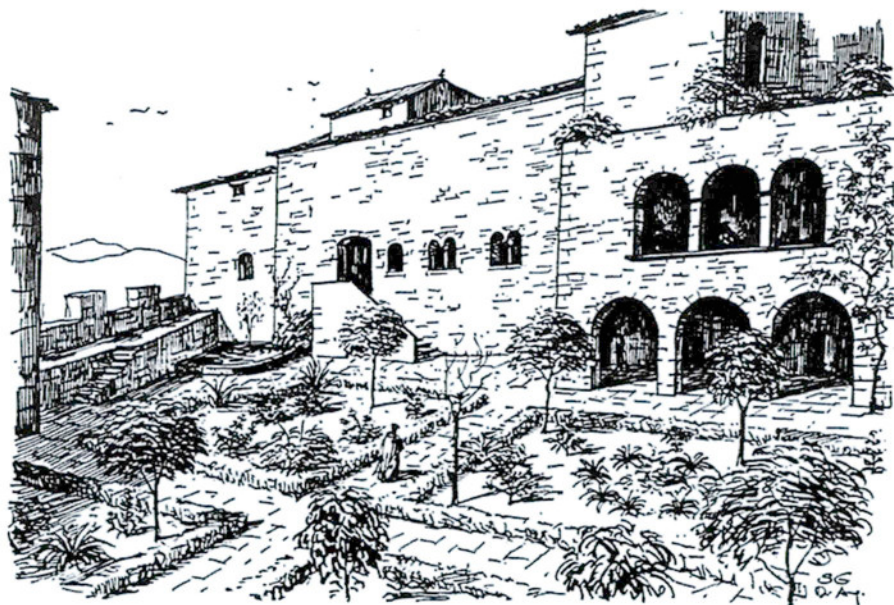


FIGURA 4. Verger del Palau Reial Major (dibuix d'I. Serra Goday).

simple i de planta quadrada, estava decorat fastuosament amb marbres i mosaics. És possible que en aquella època l'edifici estigués ja en una situació d'abandó relatiu, i això féu que el monarca tingués la idea d'aprofitar els seus marbres per al palau de Barcelona.

La tramesa d'aquestes peces no era tan simple com pugui semblar: el seu trasllat a Barcelona donava mala consciència al rei Martí, que temia una reacció desfavorable dels sicilians, i s'havia de fer quasi d'amagat. Per això, encarregà al seu fill que ho fes "com pus secretament se porà fer, car de vegades de semblants coses murmura lo poble".

Tornem a les plantacions. Som a començament de l'any 1407. El monarca va fer plantar unes parres al costat de la llotja del jardí, a fi que s'enfilessin per les parets i com que l'estiu era molt sec, va contractar dos jornalers perquè reguessin els arbres i les flors, i que després de regar "tinguin també cura dels ocells i de totes les altres coses".

Finalment, arribaren els marbres de Sicília i noves plantacions enriquiren el jardí. Actualment gaudim també del vell jardí que ha esdevingut un espai públic: el verger del Museu Marès.

La capella

La capella actual (fig. 5) que, com hem dit, féu edificar Jaume II, va substituir la primitiva, segurament romànica amb coberta de fusta, construïda sobre la vella muralla. Com que l'espai de què disposava era molt reduït, l'amplià amb la construcció d'un mur paral·lel a la muralla pel costat de la plaça del Rei i, pel costat oposat, carrer de la Tapineria, també es va engrandir aprofitant tres torres de la muralla i unint-les mitjançant passos elevats construïts sobre voltes. Una de les torres es destinà a sagristia i campanar.

Aquesta capella consta d'una sola nau amb coberta de fusta policromada. Als murs hi ha diferents escuts que corresponen a diferents reines.



FIGURA 5. Palau Reial Major. Capella de Santa Àgata (detall).

Als peus de l'església hi ha una capella lateral, amb les armes del rei Martí i Maria de Luna, la seva primera esposa. Aquesta capella serví de baptisteri i allí es guardaven les relíquies de santa Àgata, fet que generalitzà l'advocació i el nom a tota l'església.

En aquesta capella se succeïren, al llarg dels segles, moltes celebracions: casaments reials i de l'alta noblesa, baptismes dels infants, reunions familiars, a més de les solemnitats oficials i també les del calendari religiós.

El que donava més llusor a les celebracions era la música que, a Catalunya, durant el segle XIV, adquirí una esplendor extraordinària. Catalunya va tenir en aquella època una història musical gloriosa. Fou en època de Pere el Cerimoniós que Aragó i, sobretot, Catalunya entraren en les vies de la tradició prerenaixentista, per la labor protectora del monarca en tot tipus de manifestació cultural.

El regnat de Pere el Cerimoniós i els dels seus fills Joan I i Martí foren l'època de màxima esplendor en el camp cultural a Catalunya. Humanistes, protectors de les lletres i les arts i grans lectors, tenien una veritable passió pels llibres. Martí llegia apassionadament, sobretot els clàssics. De vegades nosaltres diem: "els llibres em treuen de casa". Poder afirmar això és un gran luxe. Si aquests reis haguessin pogut dir-ho, s'haurien tornat bojós d'alegria, perquè en aquella època, sense impremta, els llibres s'havien de copiar a mà i no era fàcil obtenir-los.

El tresor

En els segles medievals, la capella reuní un tresor considerable. Tenim uns inventaris dels segles XIII i XIV i un de 1410, després de la mort del rei Martí en els quals hi ha ressenyats una sèrie d'objectes de plata i cristall, també retaules, imatges i canelobres, llibres i ornaments per a les diverses cerimònies i, com a capítol important, la col·lecció de relíquies que el rei Martí s'encarregà d'augmentar ja que les tenia en gran estima i procurava d'aconseguir-ne en quantitat i qualitat, tal com solia fer-ho la noblesa d'aquella època. Moltes de les relíquies venien de l'Orient cristià i algunes eren molt desitjades. Pere el Cerimoniós volia les relíquies de santa Bàrbara, però no les pogué haver; el seu fill Joan també les pretenia, però tot fou en va. Finalment, Martí l'Humà decidí obtenir-les de grat o per força: va escriure al cònsol dels catalans a Alexandria perquè les aconseguís "sia per via de compra, sia per via de furt", les volia fos com fos.

A la capella es conservaven relíquies d'un gran valor: un fragment de la Vera Creu, una espina de la corona, la túnica de Jesús, el braç de sant Jordi, les relíquies de santa Àgata, que donaren nom a la capella, i finalment el Sant Graal, que es guardà al Palau Major fins l'any 1437, en què Alfons el Magnànim el donà a la catedral de València on encara es pot contemplar. Una part de les altres relíquies les havia regalades a esglésies i convents de Barcelona la reina Margarida, segona esposa del rei Martí; la resta es dispersà i, en gran part, foren destruïdes.

El rei Martí va fundar un convent de Celestins, un monestir perquè s'ocupes-

sin del culte a la capella, imitant així la Sainte-Chapelle de París, servida també per monjos i que gaudia de grans privilegis. La fundació del monestir fou en un indret del palau prop de l'actual Baixada de la Canonja. En els fonaments s'hi posaren no pas una sola pedra, sinó vint-i-una, una per cada un dels diversos personatges que hi assistien per ordre d'importància: l'arquebisbe de Càller, Martí l'Humà, Martí el Jove, etc. A la mort del rei Martí, el 1410 l'obra del monestir quedà paralitzada, però el culte a la capella romangué encara molts anys.

El palau

Abans de continuar us explicaré com era un palau, com s'hi vivia. Aquestes residències medievals, eren més que palaus, castells fortificats i la vida era molt dura. Amb les comoditats actuals se'ns fa difícil fer-nos càrrec del fred que passaven en les grans habitacions de pedra, on les finestres no tancaven i el vent i el fred arribaven a tot arreu. Per escalfar-se tenien només llars de foc i, potser, alguns brasers; per a les finestres encara no s'utilitzava el vidre, hi posaven un drap encerat que deixava passar la llum, però també el fred i que moltes vegades s'estripava i queia, i constantment s'havia de renovar. La foscor devia ser impressionant, en les llargues vesprades d'hivern, quan només tenien per il·luminar-se llums d'oli i espelmes. El carrer, a la nit, quedava a les fosques i qui volia circular-hi havia de portar un fanalet encès.

El mobiliari solia ser reduït, i consistia en taules, bancs i tamborets (sense oblidar els tamborets per brodar), alguna vegada cadires i alguna caixa. Les taules eren de posar i treure, plegadisses, segons l'ocasió i els comensals. Les caixes servien d'armaris i també de setials per seure, cobertes amb coixins.

Un dels esdeveniments importants en aquests palaus eren els banquets. Es menjava i es bevia a dojo i amb les distraccions entre plat i plat –música, malabaristes, els joglars que recitaven les seves històries– els àpats s'allargaven molt. Els reis no menjaven mai sols i sempre en taules més altes que els altres comensals.

La cuina també era diferent de la d'ara: no tenien molts productes dels que usem actualment. Feien un notable abús de les confitures que s'havien d'elaborar amb mel; el sucre el van descobrir els croats al segle XIII, però s'havia d'anar a buscar a Orient i era caríssim. El que no solia faltar mai en els banquets era l'aigueros, aigua de roses, que servia tant per beure, com per rentar-se les mans.

Martí l'Humà s'ocupà no solament de les obres i les transformacions que tingueren lloc a la seva mansió règia, sinó també de la decoració i del mobiliari necessari. Al palau arribaven objectes de les més distintes procedències: Mallorca, València, Castella, Flandes, París i també de Tunis i Granada, com paraments de ras per a les cortines, teixits de seda, un dossier brodat amb perles fines, estores i tapissos, seda, i un tàlem per al parament del seu llit, cinc cobrellits amb la divisa reial, etc. Va adquirir també pintures i vidrieres de colors, pòrfirs i marbres. Home d'alta cultura, també era un gran humanista, i tant ell, com abans el seu germà,

Joan I tingueren com a secretari Bernat Metge, un dels millors escriptors catalans. Bernat Metge, pel seu càrrec, era qui redactava i signava els documents reials, escrits en una prosa bellíssima.

Poblet

Els reis sojornaven sovint a Poblet, en unes cambres que els hi eren reservades, però Martí l'Humà volgué anar més enllà i es construí un palau propi (fig. 6). El lloc escollit va ser un indret fora de la clausura, al costat mateix de la Porta Reial. El mestre que dirigí les obres l'any 1397 fou Arnau Bargués, el conegut construc-



FIGURA 6. Poblet. Palau del rei Martí l'Humà. Escalinata.

tor català, que també va treballar a l'Ajuntament de Barcelona. El nucli principal del palau està format per dues sales: la més gran és la sala de dia i la més petita és la sala de nit o dormitori. Tres grans finestres gòtiques que s'obren sobre el claustre, donen llum a aquestes sales. Des d'un petit rebedor, el monarca podia seguir el culte que se celebrava a l'església del monestir. Les portes d'accés al palau, esculpides finament, dalt de tot tenen, en relleu, la famosa cimera del rei Martí amb el drac alat.

El 1835 el monestir fou espoliat i el 1930 s'inaugurà la seva restauració. El 1951 Frederic Marès restaurà el panteó reial i esculpí el sepulcre del rei Martí que no havia tingut cap sepultura individual. El mausoleu que va fer aixecar Pere III està construït amb alabastre de Beuda i el sepulcre de Martí es troba en un dels pilars de sustentació dels arcs del creuer.

Un palau reial frustrat

Com hem vist, amb el pas del temps el Palau Major de la plaça del Rei s'anava fent vell i, malgrat les reformes que s'hi efectuaren de manera continuada, els monarques no s'hi trobaven de gust. Pere el Gran, al segle XIII, volia construir-ne un altre de més modern a la platja, a prop de les Drassanes. Pere III el Cerimoniós també tenia la idea de fer-se un palau a la Rambla i entaulà negociacions amb els consellers de la ciutat per tal de projectar-lo, però morí sense haver-lo començat. Joan I, seguint la idea del seu pare, comprà un camp prop de les Drassanes, i el seu successor Martí l'Humà pretenia adquirir totes les propietats existents des de les Drassanes fins al portal de la Boqueria. El seu projecte era molt ambiciós, ja que volia que el nou palau tingués cent habitacions i un gran jardí.

El propòsit del monarca era edificar un nou palau a la Rambla, vendre el Palau Menor i conservar el Palau Major mentre el nou no estigués enllestit. Immediatament després d'haver pres possessió de la corona, Martí hagué d'afrontar el problema econòmic tan característic dels nostres monarques. Hereu del seu germà Joan I, que tenia la cort més fastuosa d'Europa i havia dilapidat no solament les seves rendes personals, sinó fins i tot el patrimoni reial, Martí no disposava de prou diners per fer front a les despeses que una nova construcció representava. Però, malgrat els problemes econòmics, es preocupà de la construcció del nou palau des dels inicis del seu regnat. Parlà amb Francesc d'Alquerç, que tenia cura dels jardins del palau valencià, perquè li enviés plantes i arbres per al verger del nou palau, perquè l'hort i els arbres preocupaven al monarca més que qualsevol altra cosa. Volia que el verger es fes sense perdre temps i que de seguida es poguessin plantar els arbres i que aquest jardí fos tan gran com el del Convent de Sant Francesc, un dels més importants de la ciutat.

Martí demanà al veguer de Barcelona que tota la runa provinent d'enderrocs fos portada al vall que hi havia al costat de les muralles, al lloc on s'havia de cons-

truir el palau nou per tal d'anar-lo omplint. El Consell de Cent afavorí les aspiracions del monarca i li lliurà la muralla des de la Boqueria fins al mar.

El rei, que volia vendre el Palau Menor, no acceptava que en la venda s'incloguessin els arbres del verger perquè desitjava traslladar-los al jardí "del palau que havem començat fer".

El nou edifici probablement s'hauria bastit en l'espai comprès entre el convent de Sant Francesc i les Drassanes. Pensem que al final del segle XV les Drassanes no s'havien acabat i que la superfície que ocupaven era menor que la que ocuparen després que en el 1570 s'hi afegís un nou cos pel costat nord-est. L'espai era suficient si pensem que el jardí es podia estendre pel darrere tant com es volgués perquè el Raval estava pràcticament per construir.

L'existència d'aquest palau hauria canviat l'aspecte de la ciutat pel fet d'ocupar la part inferior de la Rambla. Arribant a Barcelona per mar, el mitjà més corrent de desplaçament en aquella època, un gran edifici d'estil gòtic, comparable, potser, al Palau Ducal de Venècia, hauria donat la benvinguda al navegant o viatger.

Valldaura

Situat en plena muntanya, en una fondalada de la serralada de Collserola, Tibidabo, estava envoltat d'una devesa i d'un gran jardí. Pavelló de caça dels nostres monarques, allí passaren llargues temporades, fins i tot els que no eren caçadors. L'any 1150, Guillem Ramon de Montcada, cedí el lloc als cistercencs de la Gran Selva, procedents del Llenguadoc, i s'hi fundà una abadia, Santa Maria de Valldaura. Aviat els monjos van trobar un indret que els semblà més adient, i es traslladaren a Santes Creus.

Tots els antecessors del rei Martí hi passaven temporades i feren repoblar el bosc i també van fer-hi obres. Pere III havia ordenat pujar la tanca del jardí perquè els llops no entressin i devoressin les feres.

Valldaura va ser un dels llocs preferits de Martí que escrivia a la reina: "ens trobam fort bé ací amb l'ayre de Valldaura", però també, "ja refresquen les matineses". Tenim notícies de diferents obres que va fer a la seva residència: construí unes cambres que s'havien de cobrir amb fusta i un bany i va tenir problemes per fer arribar fins a Valldaura una pica de pedra. Al mateix temps s'ocupà del jardí, hi envià poncemers i també gessamins i uns ceps, provinents de Casp perquè els plantessin en l'indret adequat.

Bellesguard

L'any 1408, a la part alta de Sant Gervasi, Martí comprà una torre coneguda amb el nom de Vallblanc, però que ell batejà Bellesguard (fig. 7). La situació era privilegiada, protegida dels freds vents del nord, assolellada i amb aigua abundant.

Sabem que estava envoltada de muralles i torres, tenia un gran pati i un hort molt bonic, una capella, dues galeries, vint-i-quatre finestres i una font d'aigua viva i molt abundant.

La casa fou habilitada aviat i el rei s'hi va traslladar. En aqueta mansió va conèixer la mort del seu fill, Martí el Jove, als 33 anys. Aquesta mort va significar una pèrdua molt gran per a tot el país, l'amor dels catalans era fervorós envers Martí el Jove i amb ell esperaven un regnat ple de prosperitat i de grandesa.

Com que Martí el Jove no deixà descendència legítima, Martí l'Humà, per tal d'assegurar la successió (Maria de Luna havia mort el 1406) va contreure matrimoni amb Margarida de Prades, el 17 de setembre de 1409, en una cerimònia oficiada pel papa Benet XIII, el famós Pedro de Luna. El rei passà tot l'hivern i part de la primavera de 1410 a Bellesguard, d'on sortí per anar al monestir de Valldonzella on morí poc després, el 31 maig del mateix any.

Abans de morir, Martí va fer donació de la casa i terres de Bellesguard a Margarida de Prades. Després, Bellesguard tingué diversos propietaris fins que, a final del segle XIX, passà a la família Figueres la qual encarregà a Gaudí de construir una nova residència damunt les runes antigues.

Si bé Martí I no hi va morir, el lloc era carregat d'història i Gaudí convertí la seva obra en un homenatge al monarca, edificà una mena de castell inspirat en les



FIGURA 7. Torre de Bellesguard.

formes del gòtic català del segle XV, amb arcs de mig punt i una torre que acaba amb una corona reial, que encara subsisteix. Verdaguer va dedicar un poema al rei Martí i a Bellesguard, del qual transcriuré un fragment:

Bellesguard és alegre, verd i florit,
florit com una Pasqua, verd com l'abril,
per cavallers i dames, verges i nins,
mes ai! no ho és pas gaire pel rei Martí
d'ençà que els ulls ha closos son únic fill.
Veient que al mig del dia se li fa nit,
està plora que plora, malalt i trist.

L'antiga residència reial ha donat nom a un dels carrers del barri barceloní de Sant Gervasi: el carrer de Bellesguard.